

Beszámolók, szemlék, közlemények

KÖNYVISMERTETÉSEK

Az ismeretek egyetemes osztályozásának alapjai

/DAHLBERG, I.: Grundlagen universaler Wissensordnung.
Pullach bei München, Verlag Dokumentation, 1974. 366 p.
/DGD-Schriftenreihe, 3/./

SOERGEL 1969-ben megjelent alapvető műve után, mely joggal tekinthető a tezaszuszkeszítés egyik nélkülözhetetlen kézikönyvének /1/, a Német Dokumentációs Társaság /Deutsche Gesellschaft für Dokumentation, DGD/ újabb monográfiát adott közre, melynek jelentősége semmiben sem marad el az elsőétől. DAHLBERG nem kisebb feladatra vállalkozik, mint hogy fölvázolja egy új, egyetemes osztályozási rendszer körvonalait. S teszi ezt olyan imponáló tudományos felkészültséggel, részletekre kitérő alaposssággal, s nem utolsósorban tárgya iránti elkötelezettséggel, amire DEWEY, BLISS vagy RANGANATHAN óta alig volt példa ezen a területen. Munkája az elkövetkezendő években nemcsak az NSZK-ban folyó informatikai tevékenységet /ahol a tervezett új osztályozási és dokumentációs rendszer elméleti-tudományos alapjai feltehetően eleve ráépülnek majd /2/, hanem a nemzetközi tezaszusz- és osztályozási kutatást is jelentősen befolyásolhatja.

A megjelenés időpontját talán nem is választhatta meg jobban. Az elmúlt évtizedekben mind nagyobb kétely fogadott minden osztályozási kísérletet, s még nagyobb, ha "egyetemes"-ről volt szó. A fogalmi relációk tudományos vizsgálata együtt járt az ismert és többnyire pragmatikus alapokon fölépített hagyományos osztályozási rendszerek kritikájával; nyilvánvaló lett, hogy a tudományos megközelítés sokoldalúsága eleve kizárja az egyetemesen monochierarchikus és lineáris elrendezés lehetőségét. Az egyre összetettebb és szerteágazóbb információk "mozgásai" következtében viszont mégis sürgetővé válik valamilyen rendezés. S miért ne volna elképzelhető olyan, mely az állandó változás-

sokkal képes számot vetni, s - legalábbis belátható ideig - rugalmas kereteket biztosíthatna az egyetemes osztályozáshoz? Nyilván ez a lehetőség tartja ébren DAHLBERG derűlátását is. Ugy véli, hogy ha a nyelvben eleve jelen van valamiféle heurisztikus elv, mely a tudás permanens változásából fakadó kifejezési igényeket követni tudja, úgy elképzelhető egy megfelelő, "öntanuló" rendszer létezése is, mely a nyelvhez hasonlóan rugalmas.

Kiindulása a következő: az ismereteket fogalmak képviselik, melyek nyelvi formában kifejezhetők. Így egy-egy fogalom tartalmának ismerete egyenlő magával az ismerettel. A fogalmak tehát az ismeretrendezés építőköreinek tekinthetők. Strukturált ábrázolásuk fogalmi rendszerekhez vezet. Ha közös jellemzők alapján összefoglaljuk és rendszerezük őket; osztályozási rendszerekhez jutunk.

Mint látható, az elv emlékeztet a tezaurszokóra. Maga is utal erre, mikor az osztályozás "tezaursz-elvéről" beszél; fogalmait deskriptorszerűen kezeli, és - mint könyve későbbi fejezeteiből kiderül - gyakorlatilag uniterm-jellegű rendszert javasol. Felfogásának sarkalatos pontja ugyanis, hogy a fogalomszerveződés tendenciája az egyre összetettebb fogalmak felé vezet/3/, és ezért minden, prekombinált fogalmakra támaszkodó rendszer rendkívül gyorsan avul.

Könyve első felében terminológiai kérdésekkel foglalkozik. Ennek során tárgyalja a reláció - szerkezet - rendszer, az ismertetőjegy /Merkmal/ - fogalom - kategória, a rend - osztályozás, osztály stb. összefüggéseket. Bevezeti többek között - DIEMER nyomán - a "Klassem" /fogalomcsoport közös jegye/ és az "Informem" /a kijelentés, illetve fogalom információtartalma/ meghatározásokat, megkülönbözteti az osztálybasorolás /klassifizieren/ és az osztályozás /klassieren/ fogalmait. Ezekre a terminológiai alapon megalkotott fogalmakra támaszkodva a továbbiakban az osztályozás elméleti kérdéseit és történelmi-ontológiai hátterét tárgyalja a középkori LULLUS-tól DIEMER-ig, elemzi gyakorlatilag az összes eddig kialakított egyetemes osztályozási rendszert /DEWEY, BLISS, RANGANATHAN, a szovjet BBK, az ETO rendszereit stb./, és miközben lépésről-lépésre haladva kidolgozza a sajátját, sok esetben szűz területre lép, s vállalja az új gondolatok kockázatát /mint amilyen az osztályozás kettős rendszerének elmélete/.

Az ontológiai és osztályozáselméleti alapokon kívül elméletének kidolgozásában tudományelméleti és informatikai alapokra támaszkodik. Ezek röviden a következők:

a/ Tudományelméleti téren: minden egyetemes igényű osztályozási rendszernek meghatározott alapkategóriákra /általános tárgy-, alaki-, tér-idő fogalmak/ kell támaszkodnia, s ezeket tartalmi vonatkozásban az ismeretterületeket képviselő fogalmak kapcsolják össze, mint amilyenek a -logia, -nomia, -szat, -tan, -történelem, -technika, -jog stb. végződésű fogalmak /4/. Ennek érdekében első lépésként hozzá is kezdtek a német nyelven létező területfogalmak tezaurszának elkészítéséhez /3/.

b/ Informatikai téren: a fogalmak felső szerkezete a TÁRGY - FORMA - TÉR - IDŐ - ISMERETTERÜLET együttesére épüljön fel, a finom-

szerkezet pedig a fazettás elemzésre támaszkodják. Véleménye szerint egy egyetemes rendszerben kitüntetett figyelmet kell fordítani az előbbieken kívül /melyet paradigmatiszus szerkezetnek nevez/ a szintagmatikus szerkezetekre, és ki kell dolgozni megfelelő szerepjelölők és helyzetmutatók rendszerét.

DAHLBERG rendszerjavaslatának alapkategóriái a következők:

A/ Az általános tárgyfogalmak kategóriája:

1. Elvek, törvények	/formális egységek/
2. Atomok, molekulák	/anyagi egységek/
3. Föld, csillagok	/ kozmikus egységek/
4. Növények, állatok	/biológiai lények/
5. Emberek	/szellemi-lelki lények/
6. Társadalmak	/szociológiai jelenségek/
7. Termékek /Artefakte/	/anyagi termékek/
8. Informémák /dokumentumok/	/szellemi termékek/
9. Műalkotások, metafizikai művek	/szellemi-lelki termékek/

B/ Az általános alak fogalmak kategóriája /Formbegriffe/:

1. Tárgyak	4. Rend, rendszer
2. Jellemzők	5. Meghatározások, determináció
3. Relációk	6. Folyamatok
7. Megmunkálás	

Az utóbbi kategóriákat lényegében már DIEMER is kidolgozta a tezaurusokban található általános fogalmakra, illetve modifikátorokra. DAHLBERG-ra jellemző, hogy elképzeléseiben mennyire támaszkodik a tezaurus kutatás eredményeire.

C/ A tér és idő fogalmainak kategóriája /Raum- und zeitbezogene Begriffe/

D/ A területfogalmak /Gebietsbegriffe/ kategóriája, melyről az előbb már megemlékeztünk.

Az általános tárgyfogalmak kategóriáinak a szerző felfogásában ismeretterületi fogalmak felelnek meg. Azaz alak- és szerkezet-tartomány /pl. logika, matematika, racionalizálás stb./, anyagi tartomány /pl. fizika, anyagvizsgálat stb./, geo- és kozmikus tartomány /pl. geofizika, meteorológia, földrajz stb./, biotartomány /botanika, biofizika, mezőgazdaság/ stb.

DAHLBERG hangsúlyozza, hogy az egyetemes rendszer-kidolgozás elkerülhetetlenül gondos nyelvi elemzőmunkát feltételez. Ez elsősorban

azért fontos, mert rendszere egyszerű, uniterm fogalmakra épül. A hagyományos rendszerekben ugyanis éppen a prekombinációk domináltak, ami legsúlyosabb hibájuk volt. A szerző véleménye szerint ameddig az osztályozási rendszer egyszerű fogalmakra támaszkodik, minimálisra csökkenthető a függése a tudomány pillanatnyi fejlettségétől. Az előbbiekben ismertetett alapkategóriák alapján tehát meg kell teremteni egy egyetemes "bázis"-osztályozást, melyre támaszkodva irányított és prekombinált részrendszerek dolgozhatók ki. Ezeknek a részrendszereknek az elkerülhetetlenül gyors avulása azonban már nem az egyetemes rendszer kidolgozóinak a baja lesz, s ezért az avulás kiküszöbölésére a szerző javasolta uniterm rendszer mindig újra felhasználható. Tény, hogy DAHLBERG egyike az elsőnek, aki hangsúlyozottan gépi és információs adatbankokra orientált egyetemes osztályozást dolgozott ki. Az elektronikus adatfeldolgozásra és tárolásra épülő dokumentációs rendszerek számára - elsősorban a kiépítés fázisában - kétségtelenül előnyös, ha valamiféle elméletileg jól kidolgozott, egyetemes rendszerre támaszkodhat, és belőle mindig azokat az osztályokat aktiválhatják, melyek az adott területhez szükségesek /5/. További előny, hogy a bővítéskor minden specifikus rendszer ugyanahhoz az egyetemes rendszerhez nyúlhat vissza, s így a specifikus rendszerek közötti kompatibilitás szerkezetiileg is biztosítható. DAHLBERG maga ezt, tehát az egyetemes osztályozási rendszer lehetőségét és azt, hogy ennek fogalmait alkalmazásorientált rendszerek és tezauszok is felhasználhatják, az "osztályozás kettős rendszerének" nevezi. Azt azonban DAHLBERG is látja, hogy pusztán uniterm rendszerrel az indexelés nagy nehézségekkel járhat. Mivel az egyetemes rendszerből levezetett részrendszerekben a prekombinációnak elvileg nincs akadálya, szükségesnek tartja, hogy a már bevált és gyakori prekombinációkat az egyetemes rendszert karbantartó szervezetnek továbbítsák, ahol beiktathatják őket a táblázatokba, de azokon belül feltétlenül külön kezelnék. Egyben arra is lehetőség volna, hogy az összetevők helyén utalásokat tegyenek a prekombináció elfogadására, illetve meglétére. Az ilyen, kettős osztályozási rendszerre támaszkodó egyetemes rendszer három fő részt tartalmazna:

a bevezetést, alkalmazási példákkal;

a fogalmi rendszer lépcsőzetes ábrázolását, azaz hierarchiákat;

és végül az előbbire támaszkodó alfabetikus jegyzéket, mely tartalmazhatja az összes, szükségesnek tekintett prekombinációt is.

Az így elkészített teljes rendszert végül mágnesszalagon lehetne tartani.

Mint látható, DAHLBERG rendszerének kiemelkedő jelentősége lenne a gépi adatfeldolgozás területén. Az információs bankok és rendszerek koordinálásának kérdése éppen az elmúlt években került az előtérbe, ami mind nemzetközi vonatkozásban /UNISIST/, mind pedig nemzeti vonatkozásban konkrét lépésekhez vezetett. Egy egyetemes rendszernek ebben az összefüggésben a következő szerepe lehet:

a/ nemzetközi-nemzeti egyetemes referenciarendszer;

b/ az információs bázisok és központok közötti adatfolyam elv koordinátora.

Tekintettel az információs rendszerek Magyarországon is kiépülő folyamatára, DAHLBERG javaslatának sorsát érdemes figyelemmel kísérni annál is inkább, mivel az NSZK-ban pillanatnyilag elképzelései alapján hozzákezdtek egy konkrét és egyetemes osztályozási rendszer kidolgozásához és a munka során felmerülő kérdések publikálása érdekében a DGD 1974. júliusától külön folyóiratot ad ki /6/.

Ungváry Rudolf

JEGYZETEK

- /1/ SOERGEL, D.: Klassifikationssysteme und Thesauri. Frankfurt/M. DGD, 1969. 224 p.
- /2/ Deutsche Bibliothekskonferenz. Studiengruppe: Gutachten zur Frage einer Einheitsklassifikation für die Bibliotheken der BRD, Berlin, Deutscher Buchereiverband, 1972. 152 p. = Bibliotheksdienst, Beiheft 78/79., továbbá: Das Informationsbanksystem; Vorschläge für die Planung und den Aufbau eines allgemeinen, arbeitsstelligen Informationsbanksystems für die BRD. 1-2.köt. Köln, C. Heymanns V., 1971. 158-418 p.
- /3/ DAHLBERG, I.: Ordnungssystem der Wissensgebiete. Ergebnisse und Erfahrungen aus Projektphase I. DK-Mitteilungen, 17.k. 3.sz.1973. máj.
- /4/ Figyelemre méltók ebből a szempontból a Heller-report tanulságai. Megvizsgálták az USA-ban működő referáló szolgáltatásokat. Kiderült, hogy ebből csak 18 felel meg egy-egy tudományterületnek, a többi 270 ismeret-, illetve feladatterületre vonatkozik, mint műszerezés, folyamatszervezés stb. Ugyancsak figyelemre méltó pl. az ASTIA-tezaurusz sorsa. Az első kiadása több tízezer prekombinált fogalmat tartalmazott. A második kiadásban a prekombinált fogalmak jó része eltűnt, a fogalomnennyiség pedig alig egyötöde lett az eredetinek.
- /5/ Az NDK szerszámgép- és járműipari minisztériumának tezaurusz-rendszerét hasonló elv alapján készítik. A rendszer a gyakorlatban információs bázishelyekre épül, tehát ágazati tezauruszokat használnak majd. A teljes rendszert azonban egységes elvek alapján az egész szerszámgép- és járműipari spektrumra készítik el osztályozási vonatkozásban, és ennek moduljaiból állíthatók össze a különböző munkatezauruszok /Informatik, 18.k. 1.sz.p.26-28. Magyarországon a kohó- és gépiparban folyik hasonló munka./
- /6/ International Classification. Journal for theory and practice of universal and special classification systems and thesauri. Deutsche Gesellschaft für Dokumentation. A lap több nyelvű lesz, minden nyelven a teljes anyagot közlik. A DGD a lap megindításával egyidőben jelentette be, hogy DAHLBERG-et az osztályozáselmélet terén elért eredményei alapján a nemzetközi Kreoterm-díjjal tüntette ki.